

FRA PRIVAT PIONERARBEID TIL OFFENTLIG ALTERNATIV

Helsepedagogikk og sosialterapi i Norge i et historisk tilbakeblikk
av Bente Edlund

Tidsskriftet Steinerskolen, Oslo, nr. 2/2006

Den antroposofiske helsepedagogikken i Norge fikk sin begynnelse i 1938 da Solveig Nagell startet et barnehjem på Sletten Gård på Toten for det som den gang ble omtalt som åndssvake eller tilbakestående barn. Dette var mange år før man i Norge kunne tilby utdanning i fag som spesialpedagogikk og vernepleie, og Solveig Nagell hadde flere års studieopphold i utlandet bak seg. Hun hadde skolert seg for arbeid med tilbakestående barn på Lauenstein ved Jena i Tyskland, det første antroposofiske helsepedagogiske hjemmet som startet i 1924 under veiledning av Rudolf Steiner. Før det hadde hun arbeidet med skulptur i Paris og studert kunstpedagogikk i Dornach i Sveits. Erfaring fra pionervirksomhet hadde hun fått ved hjemmene Sólheimar på Island og Mikaelgården i Järna. Det første kom i gang i 1930, det andre i 1935. Solveig Nagells barnehjem var et privat tiltak i ordets direkte betydning. Hun eide institusjonen og levde og virket med en flokk på 16 til 20 barn uten grenser mellom arbeid og fritid. Da hun fikk avløsning i 1946 hadde hun sin første fridag på åtte år. Slik var hun en representant for den private filantropien som er utgangspunktet for de fleste av de offentlige velferdstilbudene vi tar for gitt i dag. Samtidig var hun en velutdannet idealist som hadde faglige mål for det hun gjorde. Ut fra datidens system var barna som kom til Sletten klassifisert som imbesille og dermed vurdert som ikke-dannelsedyktige. Det offentlige tilbudet for slike mennesker bestod av pleiehjemmene Emma Hjorth i Bærum og Klæbu i Trøndelag. På disse stedene var det ikke bare mangel på alt som kan kalles stimulering, men også en skrikende materiell nød. I kontrast til dette var livet på Sletten Gård fylt av kulturelle aktiviteter, friluftsliv og praktisk og formell opplæring, slik Solveig Nagell hadde lært under sin antroposofiske studiegang i utlandet.

Nagell ville det beste for sine, men slet med økonomien, både med underskudd og manglende oversikt. Da hun ble tvunget til å forlate stedet i 1958, var ikke utviklingen kommet lenger enn at ett av ankepunktene mot henne var at det ble brukt penger på blomster og bøker - unødvendige ting for barn som dette. Et nytt bestyrerpar Marie Jeanne og Arthur Ulrichsen overtok i 1959, nå på en ny eiendom på Kapp under navnet Granly Stiftelse. Dette var et sted som Solveig Nagell hadde kjøpt med tanke på tilbud for ungdom og voksne. Ulrichsens brakte stedet økonomisk og administrativt på fote, og en ny fase med mer systematisk opplæring og vekt på håndverksaktiviteter fulgte, ettersom "barna" nå var blitt voksne. Marie Jeanne Ulrichsen hadde mye å bidra med på det kunstneriske området, ikke minst musikalsk, og de som engang har opplevd beboerorkesteret på Granly, glemmer det aldri.

Solveig Nagell hadde arbeidet i det stille på Sletten Gård. Med den antroposofiske barnespesialisten dr. Karl Königs foredrag i Bergen og Oslo på begynnelsen av 1950-tallet, gikk helsepedagogikken i Norge inn i en ny og mer offentlig fase. Initiativet til besøket var tatt av den norske legen Margit

Engel som var i arbeid på skolehjemmet Camphill utenfor Aberdeen. Camphill var blitt etablert i 1939 av en gruppe østerrikske flyktninger med jødisk bakgrunn, og hadde markert seg med en ny og radikal måte å tenke og praktisere handikappbehandling på. Idealer om nærhet og likeverdighet fikk sitt uttrykk i et sosialt og økonomisk fellesskap basert på familiegrupper, og et aktivt kulturelt og ikke minst religiøst liv. Utgangspunktet var erfaringer som Karl König hadde med seg fra antroposofiske institusjoner på kontinentet. I Norge talte König om troen på den friske individualiteten i det handikappede barnet, om den enkeltes utviklingsmuligheter og betydningen av nærhet og kontinuitet i relasjonene. Dette var tanker som ellers først dukket opp i faglig sammenheng på 1960-tallet.

Også norske antroposofier gikk ut i offentlige debatter på denne tiden, og hevdet individets autonomi ovenfor et materialistisk menneskesyn som ville redusere mennesket til et rent produkt av arv og miljø. I 1955 kom så Jens Bjørneboes roman Jonas ut og skapte storm. Her ble en skole med steinerskolepreg en slags nødhavn for en ordblind gutt, etter det som nærmest kan karakteriseres som mishandling i den offentlige skolen. Selv om steinerskolelærere fremhevet boka som fiksjon, kan man ikke komme bort fra at Bjørneboe tok utgangspunkt i det faktum at Steinerskolen helt fra starten i 1926 hadde gitt ny en sjanse til mange barn med en fortid som outsiders og skoletapere. Jonas-emblemet kom til å henge ved Steinerskolen i årene fremover. I umiddelbar nærhet til Steinerskolen på Smestad i Oslo ble det på slutten av 1950-tallet etablert en liten spesialskole; Hestafivel helsepedagogiske skole, drevet av den entusiastiske pedagogen Bera Baalsrud. Skolen gav undervisning basert på Steinerskolens plan, men myndighetene møtte virksomheten nærmest med et skuldertrekk, ettersom barna var diagnostisert dannelsesudyktige. Av denne grunn hadde ikke skolen formell status som annet enn et daghjem, og fikk tilskudd deretter. Skolen led under dårlig økonomi og midlertidige godkjennelser, og ble nedlagt da Bera Baalsrud trakk seg i 1976.

Blant dem som ble begeistret for Karl Königs foredrag i 1952, var ekteparet Kate og Paul Rieber. Kate Rieber var antroposof og hadde lenge gått med et ønske om å gjøre noe for vanskeligstilte barn. Nå ble det innledet et samarbeid med Camphill, og et legat med tanke på et barnehjemsprosjekt ble opprettet. Etableringen av Helgeseter helsepedagogiske barnehjem i Fana utenfor Bergen falt sammen med en blomstringstid for handikappsaken i årene etter krigen. I regi av private humanitære organisasjoner ble det samlet inn penger til en rekke institusjoner, av disse var kanskje Bakkebø ved Egersund den mest kjente. Stedene representerte noe nytt og bedre, fremfor alt materielt, og begeistringen var stor og tempoet høyt. Også i Danmark fikk den antroposofiske helsepedagogikken fotfeste i disse årene. I 1953 var barnehjemmet Marjatta blitt startet i Hornbæk nord for København. I Helgeseters tilfelle gikk det kun tre og en halv måned fra beslutningen om å starte et hjem var tatt, til alle formaliteter var i orden og man kunne stikke spaden i jorden. Sommeren 1954 stod et flott nybygg med spesielle antroposofiske innredningsdetaljer ferdig. Helgeseter ble etablert som en camphillinstitusjon, og en gruppe medarbeidere med Margit Engel som styrer, var kommet over fra Skottland. De sosiale ideene som Camphill representerte slo ikke uten videre an blant alle i det norske miljøet, og etter et knapt år kom det til brudd, og camphillmedarbeiderne returnerte. I løpet av et kort og intensivt år hadde de likevel klart å legge et godt faglig fundament. Helgeseter ble ført videre under ledelse av Lilli Nøstdal som hadde praksis og utdanning blant annet fra Sletten Gård og det antroposofiske barnehjemmet Sonnenhof i Arlesheim i Sveits. I skolen på Helgeseter ble det

undervist etter Steinerskolens plan i modifisert form, og en egen skolebygning ble reist i 1957. Fortsatt var ikke utviklingshemmede barn regnet som læringsdyktige og sikret rett til skolegang i et lovverk, dette skjedde først i 1969. Skolen på Helgeseter ble frem til da ignorert av myndighetene, og man måtte stadig begrunne og forsvare det man holdt på med. I offentlig regi ble det satt i gang lignende virksomhet på Trastad Gård ved Harstad først 1962, så skolen på Helgeseter må regnes for landets første i sitt slag. Slik det var skjedd på Granly, utviklet også virksomheten på Helgeseter seg i retning av et voksentilbud. Spesielt var at flere av beboerne var multifunksjonshemmede. Det førte til at Helgeseter ikke bare fikk et verkstedstilbud og et kulturliv med flere store musikk- og teateroppsetninger, men også utviklet tiltak i terapeutisk retning. En avlegger fra Helgeseter ble bo- og arbeidstilbudet Rostadheimen i Arna, etablert av Åslaug og Edvin Nysæther i 1963.

En ny fase ble innledet i 1966 med etableringen Vidaråsen landsby i Vestfold. I de ti årene som var gått siden Karl König var på Helgeseter, var Camphill-konseptet blitt videreutviklet, fremfor alt gjennom etableringen av Botton Village i Skottland i 1955. Her ble landsbyideen lansert som et leve- og arbeidsfelleskap for unge og voksne. Ett av målene var å frigjøre den voksne psykisk utviklingshemmede fra rollen som evig elev og evig pasient. Man skulle tas opp i fellesskapet som den man var, ikke den man kunne bli. Identiteten ble knyttet til den enkeltes bidrag til helheten gjennom arbeidet. Dette var ideer som vokste fram innenfor den antroposofiske helsepedagogikken generelt på denne tiden, og som utviklet seg i praksis under betegnelsen sosialterapi. På Vidaråsen kom pionergruppen, foruten Margit Engel som nå kom tilbake fra Skottland, til å bestå av Trygve Thornæs og Phyllis og Ivan Jacobsen. At landsbybevegelsen ble en suksess i Norge, handler om innsatsen til disse menneskene, men også om perfekt timing. Innenfor Helsevernet for psykisk utviklingshemmede (HVPU) var det tid for nye idealer, man var begynt å snakke om rettigheter og likeverd. Mennesker med psykisk utviklingshemning hadde krav på et liv i samfunn med andre (integrering) som i standard og kultur lå opp til det som ellers var vanlig (normalisering). Normaliseringens tidlige fase handlet først og fremst om oppgradering, nedbygging og en generell åpning av institusjonene. Landsbytanken var ikke bare i tråd med idealene, landsbyen kunne også vise fram en begeistrende praksis. Det var 70-tall og tid for kollektive samlivsformer og allmannamøter, grønn bølge og økologisk jordbruk, husflid og kultur, åndelig søken og antimaterialisme. Ungdom strømmet til landsbyene for å arbeide og lære, og tidligere institusjonspasienter fikk nytt liv som landsbyboere. Mange kom på studiebesøk, og Vidaråsen-landsbyen ble eksponert i reportasjer, blant annet i forbindelse med russens lysaksjoner. Det hele ble oppsummert i Nils Christies bok *Bortenfor anstalt og ensomhet. Landsbyer for usedvanlige mennesker*, som kom i 1989. Boka, som ble oversatt til flere språk, er sannsynligvis den største boksuksessen i Norge noensinne med tema psykisk utviklingshemmede. Lysaksjonene blant annet, gav mulighet for videre vekst. I perioden 1972 til 1989 kom flere landsbyer til; Hogganvik i Rogaland, Solborg på Ringerike, og Jøssåsen, Vellersund og Kristoffertunet i Trøndelag. Etableringene gav samtidig et puff til å starte steinerskoler i disse distriktene. Parallelt rekrutterte landsbybevegelsen medarbeidere som siden gikk videre som lærere i steinerskolene.

Samtidig rullet normaliserings- og integreringsbølgen videre. Nå var det ikke lenger bare tale om oppgradering og nedbygging, men om avvikling. Man var kommet fram til at noe slikt som en god institusjon per definisjon ikke var mulig. Gjennom den såkalte ansvarsreformen i 1991, ble omsorgen

overført fra HVPU til kommunene. Både avvikling og kommunalisering var en utfordring for de antroposofiske virksomhetene. Gjennom forhandlinger med staten fikk Camphill til en særordning under sykehusloven, som sikret landsbyene videre eksistens, mens Granly, Helgeseter og Rostadheimen inngikk avtaler med sine kommuner, slik at også de kunne drive videre. Således er de nevnte ni antroposofiske virksomhetene i dag de eneste fellesskapene av en viss størrelse for mennesker med spesielle behov - det vi kan kalle institusjoner - som vi har i Norge.

1970- og 80-tallet var en vekstperiode for steinerskolene i Norge. Mange nye skoler kom til. Parallelt foregikk nedbyggingen av spesialskolene, og for enkelte barn som hadde behov for et trygt miljø og et allsidig tilbud, ble Steinerskolen et alternativ. Skolene fikk såkalte integrerte elever, og også andre barn som trengte særskilt hjelp. Helsepedagogikk og spesialpedagogikk utviklet seg som en integrert virksomhet ved steinerskolene, og to steder; Hamar og Skjold fikk egne skoler i skolen med smågrupper og tilrettelagt undervisning. Opprettelsen av Helsepedagogisk Rudolf Steinerskole i Oslo i 1984, hadde tatt opp tråden der Hestafivel skole slapp. Senere kom en videregående skole med internat og tilrettelagt undervisning, Grobunn på Hedemarken, og Vidarskolen ved Trondheim, som gir en praktisk basert undervisning i et beskyttet skolemiljø til elever som har falt fra i andre sammenhenger.

Som jeg her har vist, har de antroposofiske tiltakene i flere faser fremstått som en avantgarde i sin samtid. I de siste årene har man imidlertid brukt mye krefter på kjempe mot en reform som mange mente ble for ensidig og radikal. Bak integreringsbevegelsen lå høye idealer om likeverd og fellesskap som ikke må tapes av syne, selv om mange har opplevd de kommunale løsningene som både substansløse og konvensjonelle. Problemet med sosial isolasjon i institusjonene, ble heller ikke løst med den kommunale integreringen. Her er det mulighet for antroposofisk inspirerte mennesker å komme på banen med ideer og virksomhet som evner å tilføre liv og entusiasme som omsorgsfeltet nå trenger; spenstige ungdomstiltak, bokollektiv i byen og åpne verksteder i samarbeid med kunstnere, eller hus i landsbyen for familier som ikke bare består av sosialterapeuter. Nye ideer og virksomheter har ikke bare verdi seg selv, men vil på sikt bety et være eller ikke være for et alternativ med en 70-årig historie i Norge. Homogenitet er ikke det som preger mennesker med spesielle behov som gruppe, og det bør komme til uttrykk gjennom et mangfold av løsninger. Medstrøms eller motstrøms - blant annet det siste begrunner viktigheten av et antroposofisk alternativ.

Bente Edlund er helsepedagog og arbeider med en doktoravhandling om emnet